

Just vastu seda puud

Elo Viiding. Kirjanik kõneleb minuga. Tallinn: Tuum, 2024. 215 lk.

Kui vaadata Elo Viidingu mullust esseekogumikku „Kirjanik kõneleb minuga” kõrvuti kolm aastat varasema kogumikuga „Mina kõnelen kirjandusest” (2021), on juba pealkirjast selge, et mõni asi on ennast vahepeal ringi keeranud ja võluvalt puntrasse läinud. Kes nüüd kellega kõneleb, ja millest? Lisaks lihtsale – kuid kontseptuaalselt ülimalt olulisele – tõsiasjale, et peale esseede ja artiklite on nüüdsesse raamatusse raiutud Viidingu intervjuud teiste kirjanikega, ning Viidingu kõikehõlmavale kõnelusele minu kui lugejaga annab pealkiri veel mitmeid vihjeid, kuidas raamatut ning selles öeldut vaadelda.

Esiteks, kogumiku pealkiri toob fookusesse kirjaniku, mitte teksti ega kirjanduse kui nähtuse, ning see tõik on raamatu tervikuks sidumisel võtmetähtsusega. Raamatu esimesse poolde on reastatud Viidingu kõned, esseed ja arvustused, millest enamik tõukub konkreetsetest kirjandusteostest, kuid autor teeb lugejale kiiresti selgeks: tähtis ei ole niivõrd see, mida ta neist teostest välja loeb või lugeda tahaks ning kuhu täpselt me need teosed oma ühises kõrgkultuuririiulis paigutaks, kui- võrd see, kes need teosed kirja pani. Kes ta selline on ja mida ta õigupoolest ütleb?

Sealjuures ei luba Viiding ühegi kirjaniku mustas pesus sorida, tema toitumis- või liikumisharjumustesse süübid: heade luuletajate „tekste ei maksa olmega tühistada, neid endid meelevaldsetesse üldistustesse pressides, vaid neid tuleb käsitleda nende erinevatesse kihistustesse tungides, autoriga ennekõike samale tasandile püüeldes” (lk 22). Viiding näitab oma tekstides ette, kuidas olla põhjalik, empa-

tiline, hea lugeja, jätmata autorit kõrvale, kuid tungimata talle ka ebaviisakalt lähedale. Sealjuures rõhutab ta, kui tähtis on tsiteerida ning, kus võimalik, toetuda autori sõnadele oma kirjutatu kohta (vt lk 23, 37). Nii saavad „Monoloogide” osas sõna ka Juhan Viiding, Paavo Haavikko, Margaret Atwood, Kristjan Haljak, Hasso Krull, Aet Annist ja Taavi Eelmaa – ning Viiding toob oma jutuajamised nende kirjanike loominguga meieni neutraalsel, nii iseenda kui ka teose autori positsiooni läbini tunnustaval moel.

Selline hea kriitika aluseks olev kirjaniku kui looja ning loomingu taga seisva isiku eristamine pälvib otsest tähelepanu mitmes tekstis. Esseed „Inetud hauakõned” joonib Viiding alla isiku kaudu lähenemise problemaatilisuse kõiksugustes postuumsetes käsitlustes, kirjaniku sisemisest lõhestusest kirjutab ta arvustuses Margaret Atwoodi raamatule „Tehingud surnutega”, kirjeldades Atwoodi sõnade toel kaht olendit ühes ja samas kirjaniku kehas, kes muudkui selle ühest poolest teise voolavad ning kuidagi omavahelist tasakaalu ei saavuta. Ka Taavi Eelmaa „Unekoridori” arvustuses saab eraldi tähelepanu autori teksti eristamine tema lavalisest olekust ning kirsina tordil mõjub Futurooloogilisel Kongressil peetud kõne „Tema suhe äraolnud tulevikuga”, kus Viiding lööb enda kui kõneleja rolli lausa grammatiliselt kaheks.

Seega, vähemalt sama palju, kui kõnelevad raamatus Elo Viidinguga teised kirjanikud, kõneleb Elo Viiding iseendaga – autor isikuga, isik autoriga. Kirjutamine ongi ju peamine viis neid sisemisi pooli dialoogi asetada, panna kirjutav mina kohtuma üleskirjutava minaga, ja siis nende vahekorda vaagida. Viidingu stiil on äärmuseni eneseteadlik ning ta sedastab juba esimeses tekstis: „Nägi peab nägema kõike, ent ka enda nägemist pealt nägema [---]” (lk 12). Ning kui kriitikul

lasub kohustus suuta kirjaniku kaht palet eraldiseisvana hoida, siis kirjaniku sees on nende pidev kõnelus elulise tähtsusega – kirjanik **on alati ka** inimene.

Selles seisneb minu jaoks selle raamatu kandev idee. Esiteks tähendab see seda, et kui inimesel on kõht tühi, kui tal on küttearve maksmata, kui ta peab vaimutöö kõrvalt väsitavat palgatööd tegema, kui ta peab lakkamatult võitlema inimväärse oleviku nimel, ei saa ta tegeleda mingit sorti loominguga ega selle tähelepaneliku vastuvõtuga. Ning kui eeldame, et kirjanikust tehakse missioonitundest, et see on „kuidagi õilsam kui elu ise” (lk 103) ning et „[k]õik vaimuinimesed on nii elanud!” (lk 81), ei ole sellel mingit tulevikku. On rõõm lugeda ja tunda, et võrreldes aastakümnetetaguse ajaga ei ole Viiding selle tõsiasja tunnistamises enam nii üksik ning mind ümbritsevas mõtteruumis pole see enam radikaalne, aga paistab, et pikk tee on veel minna – näiteks töötundidega kooskõlaliste honorarideni ja vabakutseliste ravikindlustuseni, kui nimetada mõnda üksikut elementaarset eesmärki.

Teiseks tähendab see inimeseks olemine Viidingu jaoks raudkindlalt ka seda, et kui kirjanik näeb kedagi, kellel on kõht tühi, ja kui ta näeb süsteemi, mis seda põhjustab, siis ta ei saa seda eirata ega ennast oma elitaarse loojamaski taha ära peita. Seda korratatakse raamatus mitmes vormis, mõjudes seega meeldivalt sisendusjõuliselt: jah, seda on võimalik lõpuni uskuda! Viidingu jaoks peab kirjaniku eetika olema vääramatu nii loomingus kui ka avalikus elus: esiteks pole kirjanikust „tänapäeval mõtet teha ilma kandva, ühiskonda jõuliselt paremaks muutva ideeta” (lk 75), teiseks ei tohi kirjanik ka isikuna joosta mingilgi moel represseeriva võimu sabas. Ning kuigi Viiding mõonab selle arusaama idealismi, ütleb ta siiski kindlalt meile kõigile: „Selleks ei pea tingimata olema raske lapsepõlve või suure ilmajätuse taustaga,

et olla sisimas eetiline, et olla kannatajatega solidaarne” (lk 105). Jah! Miks on sellest aru saamine ikka veel nii raske?

Kui aga olla valitseva võimu vastu ning keelduda ühes kõrgema kultuuriseltskonnaga kirjandus-kirjanduse-pärast maskimängu mängimast, ei ole muud teed kui püsida hegemoonilise kirjandusvälja äärealal, seda võimalikult vankumatult. Just sealt, äärmiselt mitmekesisest servast (kuna serva eri punktide vahele võib ju jääda terve diameeter!) toovad teateid kirjanikud, kes Viidinguga raamatu „Dialogide” osas vestlevad: Kristjan Haljak, Rita Dahl, Mikk Pärnits ja Martin Vabat. Kõige „kodusemana” mõjub sealjuures Haljak, mis tema tunnustatuse tõttu on ka loogiline, kuid keda paistavad Viidinguga siduvat tugevad intellektuaalsed-intertekstuaalsed niidid. Ning siiski ütleb ta kõlaval häälel: „Rumaluse ja jõhkruuse ja nõmeduse vastu tuleb sõdida, nii mentaalsel kui materiaalsel tasandil. Saasta vastu, inimeste peades, atmosfääris ja ookeanis jne.” (Lk 116) Dahli põhimõttekindlus ja töövõime, Pärnitsa kriitilisus ja kõigutamatu ülbus, Vabati hullumeelselt liikuv mõttevoog ja radikaalne valitseva maailmakorra eituse – need koos raputasid aga minus küll midagi lahti.

Alles dialoogist nende kirjanikega jõudis minuni kogu missiooni ulatus – see, kui värselt, julgelt ning provotseerivalt mõjuvad nii mõnedki mõtted, illustreerib tõepoolest seda, kui ühetaoline on välja kese, millel enamasti tegutsen. Kõigega nõus pole ma ometi ning seda pole Viidingki, aga selles polegi asja mõte: „[...] igasugune meelekindlus, intellektuaalne tahe ja püüd teadlikkust tõstva elu poole laiemalt on hävimatu väärtus” (lk 21). Intervjuus Kristjan Haljakule (jah, üks kõnelus toimub ka sedapidi) kirjeldab Viiding oma suhet lemmikautori Paavo Haavikkoga sarnaselt: isegi kui paljud nende seisukohad ei ühti, on Haavikko eetiline

alus, nihilismi ja inimesearmastuse kooskõla talle sügaval tasandil sümpaatne (vt lk 104). Oluline on, et kirjanik-looja isennast kui kirjanik-inimest tähelepanelikult kuulaks.

Kui see põhimõtteline inimlikkus on olemas, ei peagi taga ajama universaalset

nõustumist omaenda loomingus ja väljütlemistes – tuleb lihtsalt tegutseda, luua, öelda. Või nagu kirjutab Haavikko: „Istuta puid. Just vastu seda puud võib fašism lõplikult oma pea ära lüüa.” (Lk 34)

SAARA LIIS JÕERAND